

บทที่ ๑

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจิตรกรรมไทย

จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า เรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย ตลอดจนการแสดงการเล่นพื้นเมืองต่างๆ ของแต่ละยุคสมัย งานจิตรกรรมให้ความรู้สึกในความงามอันบริสุทธิ์ นำชื่นชม เสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษยชาติ วิวัฒนาการของจิตรกรรมไทย แบ่งออกตามลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม เป็น ๒ แบบ คือ

๑. จิตรกรรมไทยประเพณี

เป็นศิลปะที่มีความประณีต แสดงความรู้สึกชีวิตจิตใจและความเป็นไทยที่มีความอ่อนโยนละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต จนได้ลักษณะประจำชาติมีลักษณะและรูปแบบเป็นพิเศษ นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เนื่องในพุทธศาสนาและอาคารที่เนื่องด้วยบุคคลชั้นสูง คือ พระอุโบสถ วิหาร พระที่นั่ง บนแผ่นผ้า (ภาพพระบฏ) บนกระดาน (สมุดไทย) โดยเขียนด้วยสีฝุ่น ตามวิธีการของช่างเขียนไทยแต่โบราณ นิยมเขียนเรื่องเกี่ยวกับอดีตพุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถ วิหาร

ลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเป็นศิลปะแบบอุดมคติ (Idealistic Art) ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่กึ่งลึกลับมหัศจรรย์ (Mythology) เป็นภาพจิตรกรรมที่ระบายสีแบนเรียบด้วยสีที่ค่อนข้างสดใส แล้วตัดเส้นเป็นภาพ ๒ มิติ จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะพิเศษในการวางภาพแบบเล่าเรื่องเป็นตอนๆ ตามผนังช่องหน้าต่างโดยรอบพระอุโบสถและวิหาร ผนังด้านหน้าพระประธาน ส่วนใหญ่นิยมเขียนภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ และผนังด้านหลังพระประธาน เขียนภาพพุทธประวัติตอนเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบางแห่งเขียนภาพไตรภูมิ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้พระประธานดูเด่นสง่า ด้วยความสัมพันธ์ของการจัดองค์ประกอบจากเรื่อง ที่มีความสมดุลกันทั้งทางด้านซ้ายและด้านขวาของภาพ ส่วนผนังด้านซ้ายด้านขวาตอนบนเหนือขอบหน้าต่างขึ้นไป ส่วนใหญ่จะนิยมเขียนรูปเรื่องเทพชุมนุม หรืออดีตพุทธนั่งอันดับเรียงเป็นแถว

รูปแบบลักษณะตัวภาพในจิตรกรรมไทยซึ่งจิตรกรได้ออกแบบไว้ เป็นรูปแบบอุดมคติที่แสดงออกทางความคิดให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและความสำคัญของภาพ จะมีลักษณะเด่น งามสง่า ด้วยลีลาอันชดช้อย แสดงความรู้สึกปีติยินดี หรือเศร้าโศกเสียใจด้วยอาภักิริยาท่าทาง ถ้าเป็นรูปยักษ์รูปมาร ก็แสดงออกด้วยใบหน้าและท่าทางที่บึกบึนแข็งขัน ส่วนพญาวานรและเหล่าวานร

แสดงความถึงโลก คล่องแคล่ว ว่องไวด้วยลีลาท่วงท่าและหน้าตา พวกเขาบ้านธรรมดาสามัญก็จะเน้นความรู้สึกตลกขบขัน สนุกสนานร่าเริงหรือเศร้าเสียใจออกทางใบหน้า ส่วนช่างม้าและเหล่าสัตว์ทั้งหลายก็มีรูปแบบแสดงชีวิตเป็นธรรมชาติ

ภาพพระเวสสันดร ที่ฝาผนังในอุโบสถ วัดระฆังโฆสิตาราม

๒. จิตรกรรมไทยร่วมสมัย

วิวัฒนาการความเจริญของโลกในด้านต่างๆ บทบาทและความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษา การคมนาคม และการพาณิชย์ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต สถิติปัญญา ความคิด เทคนิค และความรู้อันล้ำค่า มีผลต่อความก้าวหน้าทางจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ซึ่งได้พัฒนาไปตามสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึนึกคิด และความนิยมในสังคม

องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทย

องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทย คือ การนำเอาองค์ประกอบทางด้านศิลปะ เช่น เส้น สี แสง เงา ฯลฯ มาจัด หรือเขียนร่วมกันตามเนื้อหาสาระที่เป็นโครงเรื่อง ก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบของภาพ โดยมีแนวทางสร้างสรรค์ตามวิธีทางแห่งจิตรกรรม ปรากฏเป็นรูปแห่งจิตรกรรมไทย องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทย มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. องค์ประกอบของเส้น (Line) คือ การจัดหรือการใช้เส้นผูกเขียนให้เป็นภาพตามกำหนดเส้นในภาพจิตรกรรมไทย เป็นองค์ประกอบหลักของภาพ ทั้งนี้สังเกตได้จากรูปแบบในภาพจิตรกรรมไทยในแต่ละยุคสมัยที่สร้างสรรค์ ได้ใช้เส้นเป็นหลักในการกำหนดขอบเขตของภาพและ

สรรพสิ่งต่างๆ รูปแบบที่สร้างขึ้นโดยอาศัยเส้นเป็นหลัก ทำให้รูปมีลักษณะแบนๆ รูปแบนเหล่านี้เขียนบนพื้นภาพที่ปราศจากการสมมติให้ลึก ดังนั้น องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทยจึงมีลักษณะแบน

๒. องค์ประกอบของพื้นที่ว่าง (Space) คือองค์ประกอบของภาพที่แสดงให้เห็น ปริมาตร น้ำหนัก บรรยากาศ ฯลฯ รูปแบบที่ถ่ายทอดลงบนพื้นที่ว่างเป็นภาพลวงตา เพื่อแก้ปัญหา ระยะใกล้ไกลของภาพ เนื่องจากภาพจิตรกรรมไทยส่วนใหญ่ เป็นภาพแบบพรรณนาความหมายว่ามี เหตุการณ์ต่อเนื่องกัน ด้วยเหตุนี้ ช่างเขียนจึงจัดวางองค์ประกอบของภาพให้มีความสัมพันธ์ ต่อเนื่องกันในทางเรื่องราว ฉะนั้น การแก้ปัญหาบนพื้นที่ว่าง จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการเขียนภาพ จิตรกรรมไทย วิธีการแก้ปัญหาบนพื้นที่ว่างได้ให้ความสำคัญกับการจัดวางโครงเรื่องมากกว่าความ เหมาะสมทางรูปทรง ภาพจิตรกรรมไทยได้ใช้องค์ประกอบที่เป็นส่วนรอง เช่น ต้นไม้ ภูเขา ลำธาร โขดหิน ฯลฯ เป็นสิ่งแบ่งเหตุการณ์หรือแบ่งพื้นที่ของภาพไปในตัว แต่ในบางครั้งก็มีการแบ่งพื้นที่ ว่างของภาพแต่ละตอน โดยใช้เส้นที่มีรูปแบบต่างๆ เช่น เส้นหยักฟันปลา เส้นโค้งไปมา ฯลฯ แล้วแต่ความเหมาะสม ส่วนที่ใช้แบ่งภาพนี้ เรียกว่า “สินเทา”

๓. องค์ประกอบของสี (Colour) คือ องค์ประกอบของภาพที่แสดงออกด้วยสี การใช้สีในภาพจิตรกรรมไทย เป็นการระบายสีแบน ไม่แสดงแสงเงา การใช้สียังเป็นสิ่งกำหนด ความสำคัญของภาพได้อีกด้วย เช่น การใช้สีแบ่งสถานภาพของบุคคล ถึงแม้ภาพจิตรกรรมไทยจะ นิยมระบายสีแบนๆ แต่ก็ได้นั้นรายละเอียดของภาพ โดยใช้สีที่เข้มกว่าหรืออ่อนกว่าในส่วนที่เป็นพื้น เพื่อตัดเส้น

การจัดวางองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทยโบราณมีความสัมพันธ์อยู่กับตัว อาคารหรือสถาปัตยกรรมนั้นด้วย เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในประเทศไทย มีอยู่ในถ้ำ พระสถูป เจดีย์ หรือพระปราสาท ตลอดจนโบสถ์ วิหาร หอไตร ฯลฯ จึงจะกล่าวถึงการจัดวาง องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมที่เขียนในผนังอุโบสถหรือวิหาร ดังนี้

โครงสร้างสถาปัตยกรรมไทยกับองค์ประกอบของจิตรกรรมไทย

การจัดวางภาพจิตรกรรมบนฝาผนัง นิยมแบ่งเนื้อเรื่องดังนี้

๑. ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธานเหนือขอบประตู เขียนภาพพุทธประวัติตอน มารผจญ

๒. ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน นิยมเขียนภาพไตรภูมิ แต่บางแห่งเขียน ภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เปิดโลกทั้งสามให้เห็น

๓. ผนังด้านข้างเหนือขอบหน้าต่างทั้งสองช่องหรือบนคอสอง นิยมเขียนภาพเทพชุมนุม โดยเขียนเป็นรูปเทพหรือเทวดานั่งประณมมือ เรียงเป็นแถว แต่มีบางแห่งเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งเรียงเป็นแถว

ภาพเทพชุมนุม ในอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี ศิลปะสมัยอยุธยา

๔. ผนังห้องระหว่างช่องหน้าต่าง ผนังส่วนนี้มีพื้นที่ว่างกว้างและสูงพอประมาณ เรียกว่า “ห้องพื้นผนัง” นิยมเขียนภาพเป็นเรื่องที่จบในห้องเดียวกัน แล้วแต่ช่างจะเลือกเขียนจากเรื่องใด ถ้าเขียนภาพเรื่องพุทธประวัติ ก็จะจัดแบ่งเป็นตอนๆ ในแต่ละห้อง หรือเลือกเขียนเรื่อง “ทศชาติชาดก” ก็จะแบ่งเขียนเป็นห้องละหนึ่งพระชาติ และยังสามารถเขียนเป็นตอนๆ จากเรื่องขนาดยาว เช่น พระเวสสันดรชาดก ก็จะแบ่งเขียนเป็นห้องๆ ละ ๑ กัณฑ์ถึง ๒ กัณฑ์ ก็มี

๕. บานประตู – บานหน้าต่าง นิยมเขียนภาพทวารบาล และอาจมีลวดลายประกอบ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา

งานจิตรกรรมได้สะท้อนถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา ในแง่มุมที่ต่างไปจากศิลปกรรมแขนงอื่นๆ งานจิตรกรรมได้ถูกถ่ายทอดลงบนพื้นระนาบเรียบ เรื่องราวที่นำมาเขียนได้รับการออกแบบเพื่อใช้สื่อความหมายตามเรื่องราวในคัมภีร์ โครงสร้างหรือองค์ประกอบของภาพ เป็นสิ่งสำคัญที่ช่างเขียนจะต้องคำนึงถึงเป็นประการแรก เนื้อหาหรือเรื่องราว เช่น เรื่องอดีตพุทธ พระ

พุทธประวัติ ไตรภูมิ และชาดก จะมีองค์ประกอบภาพที่เหมาะสมเฉพาะเรื่อง เรื่องที่เขียนกับลักษณะองค์ประกอบภาพจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

การถ่ายทอดรูปแบบในจิตรกรรมไทย

การสร้างสรรค์จิตรกรรมไทย เป็นศิลปะที่แสดงให้เห็นด้วยรูปแบบที่เป็นรูปร่าง (Form) ซึ่งเกิดจากการออกแบบวาดภาพระบายสีตามลักษณะแห่งโครงเรื่อง ฉะนั้น งานจิตรกรรมไทยจึงจัดเป็นทัศนศิลป์ (Visual Art) ที่ต้องอาศัยการดูรูปแบบที่ปรากฏเป็นรูปภาพแสดงเรื่องราวต่างๆ

กระบวนการสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมไทยที่ช่างได้ทำขึ้น มีแบบอย่างในการแก้ปัญหาในการถ่ายทอดรูปแบบต่างกันเป็นหลายแบบ มีความมุ่งหมายในการแสดงออกทางความหมายของเนื้อหา หรือเรื่องราวที่ต้องการนำเสนอต่อผู้ชม ในการถ่ายทอดรูปแบบทางศิลปะทางจิตรกรรมมีอยู่หลายวิธี เช่น การถ่ายทอดแบบเหมือนจริง แบบลดละสกัดตัดทอน หรือแบบอื่นๆ

รูปแบบที่ช่างเขียนได้คิดสร้างสรรค์ขึ้น อาจแยกรายละเอียดของรูปแบบได้เป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้

๑. รูปแบบประเภทภาพมนุษย์

รูปแบบประเภนี้เป็นรูปแบบที่ประติมากรสร้างขึ้น เป็นรูปแทนคนสามัญทั่วไป เพื่อเป็นการใช้ลำดับเรื่องราวหรือเนื้อหาแห่งจิตรกรรม มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

๑.๑ รูปแบบลักษณะภาพ

เป็นรูปแบบที่ประติมากรเขียนทำเป็นรูปคนอย่างมีรูปร่าง ทรวดทรงส่วนลัดและใบหน้าสวยงาม ถ้าเขียนเป็นรูปผู้ชาย มีชื่อกำหนดเรียกว่า “ภาพพระ” ถ้าเขียนเป็นรูปผู้หญิง มีชื่อกำหนดเรียกว่า “ภาพนาง”

๑.๒ รูปแบบลักษณะฉาก

เป็นรูปแบบภาพคนที่ประติมากรเขียนทำเป็นรูปคน มีรูปร่าง ทรวดทรง ท่าทาง ตลอดจนใบหน้าเป็นแบบคนจี๋เหว่ อับลัทธิ หรือหน้าสะพรึงกลัว รูปภาพนี้มักใช้เป็นภาพแทนตัวคนที่เห็นพวกหยาบซ่า กักขะ พวกนักเลงหัวไม้

๒. รูปแบบประเภทภาพสัตว์

รูปภาพประเภทภาพสัตว์ในงานจิตรกรรม เป็นรูปภาพที่มีรูปแบบได้รับการประดิษฐ์ และจัดระเบียบให้มีรูปร่าง ส่วนตัดด้วยเส้น อันแสดงควมเรียบง่ายและสวยงาม แบ่งเป็น ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

๒.๑ **รูปแบบภาพสัตว์สามัญ** คือ รูปภาพที่ผูกเขียนโดยแรงบันดาลใจจากรูปแบบของสัตว์ทั่วไป เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เสือ หมี ละมั่ง ฯลฯ ซึ่งมักจะเขียนแสดงเฉพาะด้านข้างเสียเป็นส่วนใหญ่

๒.๒ **รูปแบบหิมพานต์** รูปภาพลักษณะนี้มีชื่อเรียกต่างกันไปหลายอย่าง เช่น ภาพสัตว์เขาไกรลาส ภาพสัตว์กระหนก ฯลฯ รูปแบบของภาพสัตว์ชนิดนี้เป็นรูปแบบที่เกิดจากความคิดสร้างรูปแบบของสัตว์ขึ้นใหม่ให้สมกับความนึกฝัน หรือเพื่อประกอบเนื้อหาของเรื่องจิตรกรรมให้ดูแล้ว เกิดความประหลาดมหัศจรรย์

๓. รูปแบบประเภทภาพอมมนุษย์

รูปภาพอมมนุษย์เป็นรูปภาพที่ถูกคิดประดิษฐ์ทำขึ้นเพื่อให้แปลกออกไปกว่ารูปภาพมนุษย์สามัญทั่วไป เพื่อต้องการรูปแบบแปลกใหม่ปกปิดกัวธรรมชาติ ได้รับการสร้างสรรค์ หรือผูกเขียนขึ้นใหม่อาจจำแนกแนวความคิดและการผูกทำรูปแบบออกได้ดังนี้

๓.๑ **สร้างรูปแบบใหม่โดยนำเอาร่างกายของสัตว์ประเภทสี่เท้ามาต่อเข้ากับร่างกายท่อนบนที่เป็นร่างของคน** เช่น รูปนรสิงห์ มีร่างกายท่อนบนเป็นคน แต่ท่อนล่างเป็นร่างราชสีห์ ตั้งแต่สะโพกลงไป หรือรูปมารีศ มีร่างกายท่อนบนเป็นกุ่มกัณฑ์ ท่อนล่างเป็นม้า ตั้งแต่สะโพกลงไป

๓.๒ **สร้างรูปแบบใหม่ขึ้นโดยมีแนวคิดนำเอาร่างกายของสัตว์ประเภทสองเท้า** เช่น นก หรือไก่ ต่อเข้ากับร่างกายท่อนบนที่เป็นร่างของคน เช่น รูปกนิทร มีร่างกายท่อนบนเป็นคน ท่อนล่างตั้งแต่สะโพกลงไปเป็นนกหรือไก่ รูปอรหัน มีส่วนหัวเป็นคนท่อนล่างตั้งแต่คอกกลงไปเป็นร่างนก รูปอสุรปักษยาและวานรปักษิณ มีร่างกายท่อนบนเป็นยักษ์และลิง ส่วนต่ำกว่าสะโพกลงไปเป็นลำตัวไก่

๓.๓ **สร้างรูปแบบใหม่ขึ้นโดยมีแนวคิด** นำเอาร่างกายของสัตว์ประเภทสัตว์น้ำ เช่น ปลา หอย งู มาต่อเข้ากับร่างกายของคน เช่น รูปนางมัจฉา หรือ เงือก มีร่างกายท่อนบนเป็นคน ส่วนต่ำกว่าสะโพกลงไปเป็นลำตัวและหางปลา รูปนางหอย ร่างกายท่อนบนเป็นคน ท่อนล่างติดอยู่ในเปลือกหอยชนิดต่างๆ

๓.๔ สร้างรูปแบบใหม่ขึ้น โดยมีแนวคิดนำเอาศิระของสัตว์ต่างๆมาต่อเข้าแทนที่ หัวคน เช่น รูปพระพิฆเนศวร มีร่างกายท่อนล่างเป็นชายหนุ่มค่อนข้างเจ้าเนื้อ มีเศียรเป็นช้าง รูปพระอัศวิน มีร่างกายท่อนล่างเป็นชาย ส่วนศิระเป็นม้า รูปนางกานาสูร มีร่างกายท่อนล่างเป็น รากษส ส่วนศิระเป็นนกกา รูปฤาษีภฤคโดยกฐ มีร่างกายท่อนล่างเป็นคน ส่วนศิระเป็นกวาง

๓.๕ สร้างรูปแบบใหม่ขึ้นโดยมีแนวคิด นำเอาอวัยวะของสัตว์มาปะติดปะต่อประสม กับร่างของคนรวมคละกัน เช่น รูปนรสิงห์ มีร่างกายเป็นคน ศิระเป็นราชสีห์ มือและเท้ารวมทั้ง หางเป็นอย่างราชสีห์ รูปครุฑ มีร่างกายท่อนบนเป็นคน ศิระเป็นนกกอินทรี แขนเป็นแขนคน แต่มี กรงเล็บยาวอย่างนก กายท่อนล่างเป็นไก่ มีหางเป็นพวงแข้ง มีเดือยแหลมคม รูปเวตาล มีร่างกาย และศิระเป็นอย่างคนแต่มีปีกบางๆ ดิดได้ห้องแขนอย่างค่างคาว นิ้วมือและนิ้วเท้าเป็นเหมือน ค่างคาว

๔. รูปแบบประเภทสิ่งก่อสร้าง

รูปแบบประเภทนี้คือ รูปภาพที่ผู้เขียนเป็นเหย้าเรือน ที่อยู่อาศัย ศาลา กุฏิ พระ มหาราชวัง พระราชมณเฑียร เรือนหลวง กำแพงแลงเตย ป้อมปราการและประตู ฯลฯ รูปแบบของ รูปภาพประเภทนี้ถูกเขียนสร้างขึ้นเป็นแต่เพียงส่วนประกอบ หรือส่วนร่วมในการสร้างองค์ประกอบ ในการดำเนินเรื่องราวหรือลำดับความเป็นไป

เหตุผลและความสำคัญในรูปแบบประเภทภาพสิ่งก่อสร้างนี้ มีสิ่งควรพิจารณาเป็น ลำดับได้ดังนี้

๔.๑ เป็นรูปภาพที่ผู้เขียนขึ้นด้วยเหตุที่ต้องการใช้รูปแบบเป็นส่วนประกอบ หรือ แสดงตำแหน่งที่หมาย ซึ่งจะได้ผู้เขียนภาพคนลงไปในส่วนที่เป็นรูปภาพสิ่งก่อสร้างนั้น เพื่อแสดง สถานที่ในการดำเนินเรื่องราวที่ดำเนินไปด้วยบทบาทของรูปภาพคน

๔.๒ เป็นรูปภาพที่ผู้เขียนขึ้นเพื่อเป็นส่วนประกอบร่วมกับรูปภาพคนทั่วไป รูปแบบของรูปภาพเหล่านี้จึงถูกเขียนร่นส่วนลงให้มีรูปแบบเสมอด้วยกรอบล้อมอยู่โดยรอบรูปภาพ คนหรือกลุ่มคนซึ่งร่วมเป็นองค์ประกอบในที่นั้นๆ เช่น รูปภาพคนนั่งในศาลา เพดานศาลาจะสูงเลย หัวคนในภาพขึ้นไปเล็กน้อย ถ้าหากคนในรูปภาพสามารถลุกขึ้นยืนได้ เชื่อว่าศิระของเขาจะทะลุ โผล่พ้นหลังคาศาลาหลังนี้

๔.๓ ภาพสิ่งก่อสร้างในงานจิตรกรรม ส่วนมากถูกผู้เขียนขึ้นในลักษณะแสดงเปิด ที่ว่างทางด้านหน้าของสิ่งก่อสร้างเพียงด้านเดียว

๔.๔ ภาพสิ่งก่อสร้างทั่วไปขนาดไม่ใหญ่โต เป็นต้นว่า เหย้าเรือน ศาลา หรือ ตึก กว้าง ฯลฯ มีแนวความคิดที่ต้องการแสดงภาพความเป็นกลุ่มก้อน (Mass)

๔.๕ ภาพลิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่และมีความซับซ้อนในส่วนต่างๆ เหลื่อมบังกัน เช่น รูปภาพปราสาท พระราชมณเฑียร ทำออก मुख เป็น ๔ मुख บ้าง ๓ मुख บ้าง หน้า मुख ของตัวอาคารประเภทนี้ โดยปกติสภาพความเป็นจริง จะไม่สามารถมองดูให้เห็นหน้า मुख ครบทุกด้านจากจุดยืนดูเพียงจุดเดียว แต่ช่างจิตรกรรมไทยในสมัยโบราณ ทำให้คนสามารถแลเห็นส่วนต่างๆ ของตัวอาคารได้มากกว่า ๒ ด้าน จากจุดยืนมองดูแต่เพียงจุดเดียว

๕. รูปแบบประเภทภาพทิวทัศน์

รูปแบบประเภทนี้เป็นรูปภาพที่เขียนขึ้นเป็นภาพพื้นดิน พื้นน้ำ อากาศที่ว่างเปล่า เขามอ และต้นไม้ นานาพันธุ์ ได้รับการผูกเขียนและระบายขึ้น เพื่อความประสงค์ให้เป็นฉากอยู่เบื้องหลัง ช่วยหนุนรูปภาพคน ภาพสัตว์ และรูปภาพสิ่งก่อสร้างให้เห็นเด่นชัด มีความสำคัญตามเหตุผลแห่งการลำดับเรื่องและยังเป็นส่วนประกอบรอง ร่วมกับองค์ประกอบส่วนใหญ่ในการแสดงตำแหน่งหรือสถานที่

การพิจารณาเหตุผลและความสำคัญแห่งรูปแบบประเภทภาพทิวทัศน์นี้ อาจพิจารณาได้ดังนี้

๕.๑ **รูปภาพประเภทพื้นดิน** การเขียนระบายภาพพื้นภูมิภาคทั่วไปในงานจิตรกรรมจะไม่แสดงความสิ้นสุดของพื้นขึ้น ไปจรดดินฟ้า ซึ่งทำให้เกิดมีเส้นขอบฟ้า (Horizontal - line) เป็นกำหนดในการสิ้นสุดสนามภาพ

๕.๒ **รูปภาพประเภทพื้นอากาศ** การเขียนระบายส่วนของรูปภาพที่เป็นพื้นอากาศจะระบายด้วยสีแดงเป็นพื้น แสดงความสว่างและความว่างเปล่า ไม่นิยมแสดงเมฆหมอกซึ่งเป็นสิ่งแสดงภาวะหรือกาลเวลา ซึ่งมีใช้คตินิยมในงานจิตรกรรมไทยแท้ๆ

๕.๓ **รูปภาพประเภทพื้นน้ำ** การเขียนระบายส่วนที่เป็นพื้นน้ำในงานจิตรกรรมไทยเป็นการสร้างรูปแบบขึ้นเพื่อแสดงตำแหน่งและสมมุติภาวะ ให้ผู้ชมรับรู้ได้แต่เพียงว่าเป็นย่านน้ำเท่านั้น แต่มิใช่การเขียนแสดงภาพห้วงน้ำโดยตรง แต่การเขียนระบายรูปแบบประเภทพื้นน้ำนี้ ยังได้มีการสร้างสรรค์รูปแบบให้ปรากฏเห็นและรู้สึกรับรู้ในการเคลื่อนไหวและเป็นไปตามสภาพอันเป็นธรรมชาติของพื้นน้ำได้หลายรูปแบบ เช่น

- รูปภาพพื้นน้ำที่สงบเงียบ จะเขียนระบายสีและลากฝีแปรงผ่านเป็นทางราบเรียบ
- รูปภาพพื้นน้ำที่เป็นระลอกน้อย เขียนระบายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เรียง

ซ้อนกันในส่วนที่เป็นพื้นน้ำในห้วงสมุทร

- รูปภาพพื้นน้ำที่เป็นระลอกคลื่น เขียนระบายพื้นเป็นสีน้ำเข้มๆ แล้วเขียนลากเส้นสีอ่อนเป็นแนวคลื่นคล้ายรูปเกล็ดปลาซ้อนกันในส่วนที่เป็นพื้นน้ำ แสดงการเคลื่อนไหวของผิวน้ำอย่างรุนแรงในห้วงสมุทร

๕.๔ **รูปภาพประเภทเขมอ** ได้รับการเขียนผูกรูปแบบขึ้น เพื่อแสดงรูปภาพเขมอขนาดย่อมๆย่อส่วนลงมา แต่ขนาดตามภาพความเป็นจริง แสดงแต่เพียงสภาพสมมุติและตำแหน่งที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยเรื่องราวกล่าวถึงและเขียนขึ้นเป็นรูปภาพจิตรกรรมในที่นั้นๆ

๕.๕ **รูปภาพประเภทต้นไม้** มีการสร้างสรรค์หรือผูกเขียนระบายขึ้น โดยความคิดจำมาแต่สิ่งที่เป็นจริงในธรรมชาติ แล้วนำมาจัดประดิษฐ์วางระเบียบเขียนระบาย เกิดมีรูปแบบใหม่หลายชนิด เช่น

- ต้นไม้ใบใหญ่ เช่น ต้นตาล ต้นมะพร้าว ต้นหมาก ได้รับการจัดระเบียบและผูกเขียนขึ้นเป็นรูปแบบใหม่ มีลักษณะก้านและใบคลี่เรียงออกจากลำต้น

- ต้นไม้พุ่มใบใหญ่ เช่น ต้นมะม่วง ต้นชมพู จะเขียนระบายสีลงเป็นพื้นใบทั้งพุ่มก่อน จึงกันเส้นออกเป็นใบรวมเป็นช่อใหญ่ด้วยสีเข้มให้แลเห็นใบในแต่ละช่อชัดเจน

- ต้นไม้พุ่มใบฝอย เช่น ต้นมะขาม ต้นช่อย จะถูกเขียนระบายด้วยกรรมวิธีต่างๆ เพื่อสร้างรูปแบบให้เสมือนสภาพของพันธุ์ไม้ดังกล่าว เช่น การแต้มสีเป็นดวงหรือจุดๆ ใช้สร้างรูปแบบต้นไม้ประเภท ต้นช่อย ต้นมะขามเทศ การประสีเป็นฝอยหยาบๆ ใช้สร้างรูปแบบต้นไม้ประเภท ต้นเทียนกิ่ง ต้นตะขบ การกระทุ้งสีเป็นฝอยละเอียด ใช้สร้างรูปแบบต้นไม้ประเภท ต้นมะขาม ต้นมะขามป้อม ต้นไม้ชายเอน เป็นรูปภาพต้นไม้ใบโปร่งมีกิ่งก้านคดงอย่างสวยงามนิยมเขียนแทรกตามชายเขมอ

จากรายละเอียดของรูปแบบองค์ประกอบในจิตรกรรมไทยตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นรูปแบบหลักที่จะนำมาสู่การผสมผสานให้ได้ภาพ หรือเรื่องราวตามจุดประสงค์ของแต่ละแห่ง ทั้งนี้ การแก้ปัญหาทางด้านการจัดองค์ประกอบของภาพ ในจิตรกรรมไทยได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางด้านเนื้อหาที่องค์ประกอบทางด้านรูปแบบเท่าๆกัน

(คัดจาก บทความในหนังสือ จิตรกรรมไทย ของ สมชาติ มณีโชติ)

การบ่งบอกถึงผลกระทบต่อสังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

คุณค่าของจิตรกรรมไทย

จิตรกรรมไทยโดยทั่วไป เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ประเพณีในยุคสมัยต่างๆ ลักษณะพิเศษของท้องถิ่น มีคุณค่าในความรู้สึกรักของความรักทางจิตรกรรม และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี คติความเชื่อ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ควรได้รับการดูแลรักษา

คุณค่าของจิตรกรรมไทยโดยทั่วไป อาจพิจารณาได้เป็น ๒ นัย คือ คุณค่าทางเรื่องราว และ คุณค่าทางรูปทรง แยกกล่าวได้ดังนี้

คุณค่าทางเรื่องราว (Content Value)

จากจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไป คุณค่าทางเรื่องราวเป็นคุณค่าที่เด่นและมีความสำคัญมาก ซึ่งคุณค่าทางเรื่องราวนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๔ กลุ่ม ตามลักษณะของเรื่องราวจึงคือ

๑. เรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์(Man and his own nature)

จิตรกรรมประเภทนี้จะแสดงออกเกี่ยวกับอารมณ์ หรือพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยตรง เช่น ความรัก ความโกรธ หลง อิจฉา เมตตา กรุณา ฯลฯ ลักษณะเช่นนี้จะปรากฏอยู่ตามจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไป เช่น ภาพจากเรื่องสุวรรณสามชาดก

๒. เรื่องราวที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกัน (Man and other people)

ศิลปินสร้างภาพตามที่ปรากฏในชีวิตจริง โดยจำลองไว้ในจิตรกรรมฝาผนัง เช่น เกี่ยวกับครอบครัว การทำมาหากิน การแสดงความคิดขัดแย้งหรือความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันเอง เช่น ภาพจากผนังพระอุโบสถ วัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ เป็นภาพเล่าเรื่องทศชาติชาดกตอนวิรุฬหกชาดก ซึ่งที่มุมหนึ่งของภาพเป็นภาพแสดงอาการตลกโปกฮาของชาวบ้าน ในขณะที่เจ้านายของตกำลังเสร์ราโศก ภาพเหล่านี้ถือได้ว่าศิลปินได้แสดงเรื่องราวที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันเอง

๓. เรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (Man and the impersonal environment)

เป็นภาพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เช่น จิตรกรรมที่ผนังพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ เป็นภาพเขาคันธมาทน์ในป่าหิมพานต์ อันเป็นที่ประทับของพระปัจเจกพุทธเจ้าทุกพระองค์ ในป่านี้เป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์จัตุบาททวิบาทต่าง ๆ

๔. เรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งที่ไม่มีตัวตน (Man and intangibles)

จิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่จะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา โบราณนิยาย เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่กลับเหนื่อความเป็นจริง ภาพพุทธประวัติ ชาดก ถือเป็นการแสดงเรื่องราวที่ไม่มีตัวตนในยุคปัจจุบัน เช่น จิตรกรรมบนพระอุโบสถหลายๆ แห่งที่นิยมเขียนตอนพระพุทธองค์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในภาพแสดงให้เห็นสภาพของนรก-สวรรค์ ซึ่งเรื่องของนรก-สวรรค์นี้ เป็นเรื่องกลับ ไม่มีตัวตน ไม่อาจจะเห็นได้ในสภาพความเป็นจริง

คุณค่าทางเรื่องราวจากจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ประการ แสดงให้เห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังแห่งใดแห่งหนึ่งจะมีลักษณะตามข้อหนึ่งข้อใด หรือผสมผสานเข้ากับข้ออื่นๆ หรืออาจมีคุณค่าครบทั้ง ๔ ข้อก็ได้

คุณค่าทางรูปทรง (Form Value)

“รูปทรง” ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความงามในเรื่องราวเลย เพราะเมื่อดูจิตรกรรมฝาผนัง สิ่งแรกที่คนสัมผัสคือรูปร่างลักษณะต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบก่อให้เกิดเป็นรูปทรงได้ เรียกว่าองค์ประกอบภาพ (Composition)

ความมุ่งหมายในการสร้างภาพจิตรกรรมไทย

การเขียนภาพจิตรกรรมไทยบนฝาผนัง เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อจะตกแต่งพื้นผนังให้สวยงาม แต่ลักษณะของภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์อยู่ในลักษณะของตัวอาคารที่สร้างขึ้นด้วย ในประเทศไทยภาพจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่จะเขียนอยู่ภายในโบสถ์หรือวิหาร ความมุ่งหมายสำคัญของจิตรกรคือ การรับใช้พุทธศาสนาทางศิลปะ ด้วยเหตุนี้ ภาพที่เขียนจึงดูละมุนละไม เต็มไปด้วยชีวิตชีวา พลัง และความงดงาม

จิตรกรรมไทยเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลแบบสหวิทยาการ เป็นการศึกษาหาความรู้จากเรื่องราวในอดีต เป็นความภาคภูมิใจและเป็นเครื่องแสดงถึงเรื่องราวในอดีตของบรรพบุรุษ ความมุ่งหมายในการสร้างภาพจิตรกรรมไทยนี้ นอกจากเป็นการก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปกรรม แล้วยังทำให้ทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี การศึกษาเรื่องจิตรกรรมมีผลต่องานวิชาการของชาติในการพิสูจน์หาความจริง ประโยชน์ต่างๆของภาพจิตรกรรมไทยมีดังนี้

๑. ประโยชน์ในเชิงประวัติศาสตร์

เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไป เป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตไว้ในแง่มุมต่างๆ อย่างเหมาะสม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศน์วิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นสกุลช่างรัตนโกสินทร์ยุคที่ ๓ ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ มีหลักฐานว่าเป็นฝีมือขรัวอินโข่ง จากภาพ จะพบได้ว่าบุคคลแต่งกายแบบตะวันตก ประตูกำแพงก็เป็นแบบตะวันตก แสดงว่ายุคนี้เป็นยุคที่นิยมฝรั่ง จึงพอที่จะใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างแพร่หลาย จนทำให้มีอิทธิพลต่อศิลปิน จึงถ่ายทอดออกมาในลักษณะแบบตะวันตก

๒. ประโยชน์ในเรื่องของการแสดงเชื้อชาติ

ศิลปินย่อมจะถ่ายทอดลักษณะท้องถิ่นนิยมหรือชาตินิยม ของคนที่อยู่ในสังคมนั้นๆ ลงไปในภาพด้วยโดยธรรมชาติ จากภาพบุคคลที่วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ จะเห็นได้ว่าภาพบุคคลมีรูปร่างหน้าตา เครื่องแต่งกาย ลวดลาย ที่บ่งว่าเป็นชาวเมืองเหนือ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าศิลปินผู้เขียนต้องเป็นชาวพื้นเมืองในแถบภาคเหนือนั่นเอง

๓. ประโยชน์ในทางศิลปะ

การศึกษาภาพฝาผนังในเชิงศิลปะนั้น เป็นการหาคคุณค่าและรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติซึ่งสามารถที่จะแยกศึกษาได้หลายกรณี เช่น การใช้สี การจัดภาพ เทคนิควิธีการทำงาน ฯลฯ

๔. ประโยชน์ในเชิงสถาปัตยกรรม

จิตรกรรมฝาผนังหลายๆแห่ง จะมีภาพสิ่งก่อสร้าง หรือ อาคารประกอบอยู่ด้วย เช่น บ้าน ปราสาทราชมณเฑียร ซึ่งสามารถศึกษารูปแบบของสิ่งก่อสร้างในอดีตได้จากภาพเหล่านั้น ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในอดีตจนถึงปัจจุบันได้

๕. ประโยชน์ในเชิงสังคมวิทยา

ในภาพจิตรกรรมฝาผนังจะแฝงเรื่องราวความเป็นไปของสังคมไว้ให้เห็นได้ชัด เช่น จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน จะเห็นได้ว่าขณะที่สาว ๆ ไปตลาด บรรดาชายหนุ่มก็เดินตามเกี้ยวพาราสี ทำให้ทราบว่าหญิงชายสมัยก่อนจะพบกันและฝากรักกันได้เวลาใดบ้าง

๖. ประโยชน์จากการอ่านอารมณ์ศิลปิน

ศิลปินสามารถถ่ายทอดอารมณ์ส่วนลึกของตนเองลงไปในงาน เช่น จากภาพที่ผนังพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นภาพกษัตริย์อินเดียทรงบังคับช้างตกมัน ภาพนี้มีมุมตลกที่ศิลปินสอดแทรกเอาไว้ คือ การแสดงอาการเมามันของช้างที่กระที่บคนแล้วยังปีสวาระซ้ำอีกด้วย

๗. ประโยชน์ในเชิงโบราณคดี

จากจิตรกรรมฝาผนังเราสามารถศึกษาเรื่องราวของอดีตได้ เช่น จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดราชสิทธิาราม ธนบุรี แสดงชาดกเรื่องพระเวสสันดร จะเห็นว่าอาศรมของพระเวสสันดรนั้นมีรูปหลังคาแบบจีน แสดงว่าในสมัยรัชกาลที่ ๑ อิทธิพลของศิลปะจีนได้แพร่เข้ามาถึงประเทศไทยแล้ว

๘. ประโยชน์ในการศึกษาเรื่องราวประเพณี

เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีสมัยเก่า มีปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังหลายแห่ง เช่น ประเพณีการทำบุญ วันขึ้นปีใหม่ การเล่นรื่นเริง ฯลฯ เช่นที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดราชประดิษฐ์ฯ กรุงเทพมหานคร จะเห็นภาพแสดงการนิมนต์พระราชาคณะไปยังพระราชวัง เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา

๙. ประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรม

จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน ทำให้เราทราบถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทยภาคเหนือทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

๑๐. ประโยชน์ในการศึกษาเรื่องคตินิยม

การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังทำให้ทราบถึงคตินิยมทางความเชื่อ การดำรงชีวิตของคนในอดีต เช่น การวางตำแหน่งภาพที่ถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นคตินิยมที่เห็นได้ชัด คือ ที่ผนังด้านบนตรงข้ามพระประธาน (ด้านหน้า) นิยมเขียนภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ

๑๑. ประโยชน์ในเชิงศึกษานิเวศวิทยา

จากจิตรกรรมฝาผนังจะทำให้เราทราบถึงพืชพันธุ์และสัตว์ต่างที่มีอยู่ในอดีต จะทำให้สามารถทราบถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ในอดีตได้ด้วย เพราะพรรณพฤกษาจะเจริญขึ้นได้ต้องสัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศ จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดราชสิทธิาราม ธนบุรี ในภาพพระเวสสันดรชาดก จะพบว่าในภาพมีต้นมะพร้าวอยู่ด้วย ทำให้ทราบว่าภูมิอากาศตอนนั้นเหมาะที่ต้นมะพร้าวจะงอกงามได้แล้ว

๑๒. ประโยชน์ในการบันทึกหรือเป็นตำราทางพุทธศาสนา

จิตรกรรมฝาผนังของไทยนั้น นิยมเขียนแต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นการบันทึกเรื่องราวทางศาสนา และยืนยันได้ว่าทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา ศาสนาพุทธไม่เคยเสื่อมความนิยมไปจากชาติไทยเลย

๑๓. ประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อประเทศชาติ

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังให้ถาวรต่อไปย่อมเป็นเครื่องดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ อีกทางหนึ่งด้วย ย่อมมีผลต่อการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับประเทศไทย จากเงินตราของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาชื่นชมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ตามโบราณสถานต่างๆ

การเปลี่ยนแปลง การพัฒนาของจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังของไทยมีการเปลี่ยนแปลงแน่นอน แต่ที่จะเรียกว่าพัฒนาหรือไม่ อยู่ที่การยอมรับของสังคม

สำหรับการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาตามความเห็นของ น.อ. อาวุธ เงินชูกลิ่น ท่านได้เน้นตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังที่พระพุทธรัตนสถาน โดยที่แต่เดิมลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังเป็นการเล่าเรื่องในจินตนาการ แล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงสู่การเล่าเรื่องจริง ซึ่งก็มีการเริ่มต้นแต่ไม่จริงจัง เช่นที่พระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตร มีการเริ่มต้นเขียนภาพซึ่งเป็นภาพของความจริงในจิตรกรรมฝาผนังไทย ซึ่งโดยปกติจิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นการเล่าเรื่องในจินตนาการ เป็นต้นว่า เรื่องของพระพุทธประวัติ ทศชาติ ไตรภูมิ ฯลฯ การเขียนรูปบุคคลจริงเข้าไปอยู่ในภาพ เหมือนกับการเขียนภาพเหมือนในจิตรกรรมฝาผนัง เริ่มเขียนที่พระที่นั่งทรงผนวช (ช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๕) มีการเล่าเรื่องแต่เล็กน้อย และมีที่พระที่นั่งทรงผนวชที่เดียว แล้วก็ขาดหายไป

การเขียนจิตรกรรมฝาผนังแนวนี้ก็เข้ามาอีกช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน มีการเขียนภาพที่เรียกว่าจิตรกรรมฝาผนังแบบเล่าเรื่อง โดยเขียนเรื่องพระราชประวัติ ของพระเจ้าอยู่หัวที่พระพุทธรัตนสถานตั้งแต่ปี ๒๕๐๒-๒๕๐๓ เขียนเป็นภาพเล่าเรื่องตั้งแต่พระบรมราชาภิเษกไปจนถึงทรงผนวช เป็นภาพระหว่างช่องหน้าต่าง ภาพที่เขียนเป็นภาพเหมือนจริง แต่ไม่ได้ออกมาเป็นลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังไทย เนื่องจากลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังไทยจะเขียนเป็นภาพที่เล่าเรื่องต่อกันโดยจะเล่าจากบนลงมาล่าง แล้วก็เล่าจากข้างล่างขึ้นข้างบน กระบวนการจะเป็นลักษณะแบบนี้ ภาพที่เขียนไว้ในเรื่องพระราชประวัติเป็นภาพที่เขียนไว้บนผนังจริงเหมือนกันในพระพุทธรัตนสถาน แต่เขียนโดยการนำภาพมาเล่าประกอบกันเป็นตอน ๆ เช่น ตอนพระเจ้าอยู่หัวพระบรมราชาภิเษก ด้านบนเป็นการออกมหาสมาคม ตรงกลางเป็นเฉลิมพระราชมณเฑียร เป็นภาพใหญ่ ๆ ซึ่งลักษณะของภาพจิตรกรรมไทยจะเขียนเรื่องต่อเนื่องกันหมด แต่จะแบ่งเรื่องโดยการเอากำแพงเมืองมาแบ่งบ้าง เอาแนวต้นไม้มาแบ่งบ้าง เอาเส้นทแยงที่เป็นเส้นมาแบ่งบ้าง หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชวัดพระเชลิมพระเกียรติ น.อ.อาวุธเป็นผู้นำเสด็จเข้าไปในการเปรียญ ทรงทอดพระเนตรเห็น ภาพจิตรกรรมที่มีอยู่เป็นลาย ไม่ใช่เป็นเรื่อง จึงรับสั่งถามว่า ลายส่วนนั้นทำไมถึงเก่า แต่ทำไมส่วนอื่นๆจึงใหม่หมด จึงกราบทูลว่าเมื่อก่อนลายนี้ อยู่ข้างหน้า แต่ปรากฏว่าอาคารพังจึงต้องรื้ออาคารสร้างใหม่ จึงลอกจิตรกรรมฝาผนังเก็บเอาไว้ แล้วพอสร้างอาคารเสร็จเรียบร้อย ก็ไม่ได้นำไปติดที่เดิม แต่นำจิตรกรรมที่ลอกไว้มาติดด้านหลังพระประธาน

จึงมีรับสั่งว่าถ้าทำอย่างนี้ได้ ให้ไปทำที่พระพุทธรรัตนสถาน อยากรู้ให้ลอกภาพที่เขียนไว้แล้วออกและเขียนภาพใหม่ รับสั่งว่าภาพที่จะเขียนใหม่เป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนลักษณะไทย แต่ว่าบุคคลจะเขียนเป็นภาพเหมือนจริง ได้รับสั่ง ก็รับมา แต่ความเข้าใจจริง ๆ นั้นไม่เข้าใจเลยว่าเขียนอย่างไร จึงให้ช่างในกรมศิลปากรเขียนหลายๆแบบ กราบทูลขึ้นไปแล้วขอเข้าเฝ้าจนกระทั่งได้แบบออกมา ลักษณะวิธีการบวนการทั้งหมดเป็นวิธีการเล่าเรื่องของไทย แล้วต้องสัมพันธ์กับภาพด้านบนที่มีอยู่แล้วด้วย แต่ภาพที่เขียนใหม่เป็นภาพที่เล่าเรื่องจริง บุคคลที่มีอยู่ในภาพเป็นบุคคลที่ปรากฏจริงในรูป เป็นการเขียนภาพเหมือนในลักษณะจิตรกรรมไทย เป็นการก้าวมาอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ไม่ได้เขียนเป็นแบบจิตรกรรมโบราณที่เป็นลักษณะของจินตนาการ แต่แบบนี้จะเขียนเป็นลักษณะภาพเหมือนจริง แต่กระบวนการยังเขียนเป็นแบบจิตรกรรมไทยอยู่ โดยความแตกต่างการเล่าเรื่องของจิตรกรรมไทยโบราณกับจิตรกรรมของช่วงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียน ถือว่าเป็นความก้าวหน้าและเป็นการพัฒนา วิธีการที่ดี โดยภาพจิตรกรรมไทยฝาผนังที่พระพุทธรรัตนสถานมีลักษณะ ดังนี้

๑. การเล่าเรื่องจริง

๒. ภาพเหมือนจริง โดยเฉพาะภาพเหมือนบุคคล(แต่ไม่จริงทั้งหมด ต้องมีลักษณะความเป็นไทย)

ผลที่ได้รับ

๑. บอกเล่าความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

๒. เป็นวิธีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกับของเดิม

สำหรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตนั้น ต้องยอมรับว่ามีการเปลี่ยนแปลงแน่นอน อะไรก็ตามหากอยู่เฉยๆ ก็ไปไม่รอด แต่แนวทางจะไปทางไหน น.อ.อาวุธยังบอกไม่ได้ สิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง ก็ไม่ใช่จะเป็นการพัฒนาทั้งหมด ไร่หรือไม่ใช่ ดีหรือไม่ อยู่ที่ต้องมีคนยอมรับ ยกตัวอย่างที่ รัชกาลที่ ๕ ให้ทรงเขียนที่วัดเบญจมบพิตร ก็ยังไม่มีคนทำตาม หยุตมานาน หรือวิธีการเล่าเรื่อง ที่เขียนในรัชกาลที่ ๗ ที่เขียนที่วัดสุวรรณดาราราม ที่อยุธยา เล่าเรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ได้เป็นลักษณะของภาพเหมือน คือเขียนเป็นภาพใหญ่ ไม่ได้เขียนแบบที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เขียน โดยสรุปจิตรกรรมไทยจะพัฒนาไปแบบไหน ยังบอกไม่ได้ แต่ต้องมีการพัฒนาแน่นอน ยกตัวอย่างภาพจิตรกรรมไทยของคุณเฉลิมชัย ก็เป็นก้าวหนึ่งของการพัฒนา เพราะมีคนคิดเอาอย่าง ตามอย่าง หรือต่อไปจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ วิหาร ก็ยังคงเป็นเรื่องพุทธประวัติอยู่ แต่บุคคลธรรมดาในภาพ อาจเป็นใบหน้าบุคคลจริงในสมัยนี้ก็ได้

สรุป จิตรกรรมฝาผนังในพระพุทธรรัตนสถาน ก็ถือว่าเป็นการพัฒนาอีกก้าวหนึ่ง

แนวทางการธำรงรักษา

การธำรงรักษาทำได้ ๒ วิธี คือ การอนุรักษ์ และการสืบสานพัฒนา สำหรับการอนุรักษ์นั้น หมายถึง การทำให้ดำรงอยู่ โดยโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้ต้องขออนุญาตกรมศิลปากร หากต้องการจะอนุรักษ์หรือสืบสานพัฒนา แต่บางที่สามารถทำได้เพียงอนุรักษ์เท่านั้น ไม่สามารถแก้ไขต่อเติม ได้เพียงรักษาให้อยู่ทนและแข็งแรงให้นานที่สุด โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังบางที่ถือว่าเป็นต้นแบบที่ต้องเก็บไว้เพื่อศึกษาจะเปลี่ยนแปลงต่อเติมไม่ได้ เพราะว่าเป็นรูปแบบเฉพาะ และสิ่งที่เขียนเป็นงานเฉพาะตัวของศิลปินนั้นๆ ซึ่งหาได้ยาก เช่น จิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี เป็นศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ชัดเจนมาก ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอด ต้องอนุรักษ์ไว้อย่างเดียว แต่บางที่ก็อาจพอทำได้ เช่น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง เช่น สีหหลดไปบัง ก็เอาสีเติมได้ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วิธีการธำรงรักษาที่ไม่ใช่มีวิธีการเดียวแล้วจบ แต่อาจจะหาวิธีอื่นๆ หลายๆ วิธีมาใช้ ซึ่งต้องพิจารณาเป็นงานๆ ไป

(จากการสัมภาษณ์ นาวาอากาศเอก อวุธ เงินชุกกลิ่น)

แนวทางการธำรงรักษาจิตรกรรม

๑. ให้มีการอนุรักษ์จิตรกรรมอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ ที่เป็นการรักษารูปแบบของแท้ดั้งเดิม เพื่อการธำรงรักษาคุณค่าทางศิลปะ และประวัติศาสตร์
๒. สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมร่วมสมัย เช่น การยกย่องเชิดชูเกียรติศิลปินร่วมสมัยดีเด่น การจัดประชุมระดมความคิดเห็นจากเครือข่ายศิลปินร่วมสมัย เป็นต้น
๓. ศึกษา ค้นคว้า วิจัยเพื่อค้นหาคุณค่าและเอกลักษณ์ของงานด้านจิตรกรรมทุกประเภท
๔. การจัดกิจกรรมทางศิลปะเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ให้แพร่หลายออกไปสู่สังคมในวงกว้างเพื่อให้เกิดการซึมซับรับรู้และปลูกฝังแนวคิดเชิงสุนทรีย์ ให้แก่เยาวชน และ ประชาชน
๕. การผลิตสื่อประเภทต่างๆ เช่น หนังสือ วารสาร เว็บไซต์ เพื่อเผยแพร่ผลงานความรู้ทางศิลปะสู่เยาวชน และ ประชาชน

๖. การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆ สนับสนุนศิลปินให้มีพื้นที่เพื่อการเผยแพร่ และจัดแสดง และจัดจำหน่ายผลงานศิลปะ เพื่อสร้างความมั่นคงให้เกิดแก่อาชีพศิลปิน

สำหรับกระบวนการ และวิธีการในการอนุรักษ์ และสืบสานพัฒนานั้น สามารถศึกษาได้จากโครงการหลายๆ โครงการ และที่น่าสนใจเป็นตัวอย่าง คือ โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร และจิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัดนสถานตามแนวพระราชดำริ ในรัชกาลที่ ๙ เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๕